

ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛОЖЕНЬ КОДЕКСУ УКРАЇНИ З ПРОЦЕДУР БАНКРУТСТВА

Самох Микола Юрійович

*аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеського державного університету
внутрішніх справ
м. Одеса, Україна*

Прийняття Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ) стало одним із найбільш суттєвих етапів реформування законодавства України у сфері банкрутства (неплатоспроможності). На заміну Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», прийнятого ще у 1992 році, було сформовано новий сучасний нормативно-правовий акт, який відповідав викликам сьогодення. Кодекс запровадив єдину нормативну основу для процедур банкрутства юридичних осіб та неплатоспроможності фізичних осіб, змінивши традиційну модель банкрутства шляхом посилення реабілітаційної та реструктуризаційної складових.

Водночас практика застосування КУзПБ продемонструвала, що сама наявність законодавчого регулювання не гарантує його ефективної реалізації. Практичні труднощі виникають на різних етапах провадження: від відкриття провадження у справі та формування реєстру вимог кредиторів до реалізації майна, реструктуризації боргів, оскарження правочинів та завершення процедури.

Отже, актуальним є дослідження не лише змісту положень КУзПБ, а передусім проблем їх практичної реалізації та ефективності передбачених Кодексом правових механізмів.

Однією з практичних проблем є встановлення судом фактичних підстав для відкриття провадження у справі про банкрутство або неплатоспроможність.

У справах щодо юридичних осіб особливе значення має питання наявності реального, а не формального спору про право між кредитором і боржником. Водночас суд повинен уникати ситуації, коли боржник шляхом ініціювання численних позовних проваджень намагається створити видимість спору щодо існування заборгованості та таким чином перешкодити відкриттю процедури банкрутства.

Показовою є правова позиція Верховного Суду, сформульована у постанові від 20.03.2024 року у справі № 911/1005/23. Суд наголосив, що відсутність спору про право є обов'язковою умовою для відкриття

провадження у справі про банкрутство. При цьому поняття спору про право має оцінюватися не формально, а з урахуванням наявності реальних розбіжностей між кредитором і боржником щодо сторін зобов'язання, його предмета, підстав виникнення, розміру та строку виконання. Верховний Суд також підкреслив необхідність дотримання балансу, щоб підготовче засідання не перетворювалося на процедуру розгляду спорів щодо недійсності окремих правочинів боржника [1].

Інша специфіка виникає у справах про неплатоспроможність фізичних осіб. Тут важливим є забезпечення балансу між правом особи на доступ до процедури неплатоспроможності та необхідністю недопущення зловживання відповідним правовим механізмом.

У цьому контексті фундаментальне значення має постанова Верховного Суду від 26.05.2022 року у справі № 903/806/20. Суд наголосив, що право на відновлення платоспроможності та звільнення від боргів у процедурах неплатоспроможності має добросовісний боржник, який сумлінно виконує покладені на нього обов'язки, не приховує обставин, що можуть вплинути на розгляд справи чи задоволення кредиторських вимог, та демонструє прагнення до досягнення компромісу з кредиторами. Верховний Суд також підкреслив необхідність судового контролю за поведінкою учасників процедури та достовірністю відомостей про майновий стан боржника [2].

Таким чином, практичною проблемою є пошук балансу між недопущенням безпідставного доступу до процедури та недопущенням надмірного ускладнення доступу добросовісного боржника до механізмів відновлення платоспроможності.

Ефективність процедури банкрутства безпосередньо залежить від достовірності реєстру вимог кредиторів. Визнання необґрунтованої або штучно створеної заборгованості може вплинути не лише на обсяг майнових вимог, а й на розподіл голосів кредиторів та результати прийняття ключових рішень.

У практиці Верховного Суду сформувався підхід, відповідно до якого суд не повинен обмежуватися формальною перевіркою документів, поданих кредитором. У разі наявності обґрунтованих сумнівів щодо реальності господарської операції або заборгованості необхідним є дослідження фактичного змісту правовідносин.

Показовою у цьому аспекті є постанова Верховного Суду від 11.06.2025 року у справі № 902/560/20. У цій справі Суд розглядав питання визнання кредиторських вимог та процесуальних аспектів їх реалізації у процедурі банкрутства. Відповідна практика підтверджує необхідність ретельного дослідження судом правової природи заявленої вимоги та доказів, на яких вона ґрунтується [3].

Практична проблема полягає у тому, що надмірно формалізований підхід може створювати можливості для включення до реєстру штучних вимог, тоді як надмірно високий стандарт доказування може необґрунтовано ускладнювати реалізацію прав реального кредитора.

У зв'язку з цим доцільним є подальше формування єдиних критеріїв оцінки доказів реальності кредиторської заборгованості, особливо у випадках пов'язаності кредитора з боржником.

Однією з найбільш складних практичних проблем є виявлення та оскарження правочинів, вчинених боржником на шкоду кредиторам.

Йдеться, зокрема, про відчуження активів за заниженою ціною, передачу майна пов'язаним особам, створення штучної заборгованості, встановлення переваг для окремого кредитора або інше зменшення майнової бази, за рахунок якої можуть бути задоволені вимоги кредиторів.

На думку Г.С. Гофельд, фrawdаторний правочин являє собою недобросовісну поведінку боржника або іншого учасника правовідношення, спрямовану на уникнення небажаних для нього правових наслідків, цивільно-правової відповідальності чи іншого несприятливого правового стану, а також на неправомірне отримання певного майнового або іншого блага. Така поведінка може проявлятися як у формі активних дій, так і через бездіяльність, якщо її наслідком є порушення або потенційне порушення прав та законних інтересів інших осіб [4, с. 21].

У практиці Верховного Суду важливе значення має постанова від 22.05.2024 року у справі № 924/408/21 (924/287/23), у якій суд сформулював підхід до визначення ефективного способу захисту у спорах щодо фrawdаторних правочинів. Верховний Суд зазначив, що визнання недійсним фактично виконаного правочину, вчиненого на шкоду кредиторам, є ефективним способом захисту за умови поєднання відповідної вимоги із застосуванням правових механізмів, спрямованих на відновлення майнового стану, який існував до вчинення правочину, та наповнення ліквідаційної маси боржника [5].

Зазначена правова позиція має принципове значення для практичної реалізації КУзПБ, оскільки дозволяє змістити акцент із формального визнання правочину недійсним на фактичне відновлення майнового становища боржника.

Водночас практичною проблемою залишається ефективність способу захисту. Саме визнання правочину недійсним не завжди забезпечує фактичне повернення майна до ліквідаційної маси.

Тому у випадку фактичного виконання фrawdаторного правочину судове реагування має бути спрямоване не лише на констатацію його недійсності, а й на застосування наслідків недійсності, зокрема повернення майна або коштів. Такий підхід безпосередньо відповідає завданню

процедури банкрутства щодо формування ліквідаційної маси та максимально можливого задоволення вимог кредиторів.

На нашу думку, це одна з найбільш важливих практичних проблем КУЗПБ, оскільки ефективність процедури повинна оцінюватися не за кількістю визнаних правочинів недійсними, а за реальним відновленням майнової маси боржника.

Окремою системною проблемою є тривалість процедур банкрутства. Затягування процедури негативно впливає як на кредиторів, так і на боржника. Для кредитора це означає збільшення витрат, зменшення вартості активів та відтермінування отримання коштів. Для боржника – втрату економічної цінності підприємства та зменшення можливостей для відновлення господарської діяльності.

В умовах воєнного стану проблема тривалості процедур набуває додаткового виміру. Показовою є постанова КГС ВС від 15.04.2025 року у справі № 913/355/21, у якій суд розглянув питання неможливості завершення ліквідаційної процедури у зв'язку з перебуванням основної частини майна боржника на тимчасово окупованій території. Верховний Суд зазначив, що воєнний стан сам по собі не є безумовною підставою для продовження строку ліквідаційної процедури. Таке продовження можливе лише в розумних межах, коли цілі процедури залишаються об'єктивно досяжними [6].

Зазначена правова позиція демонструє необхідність індивідуального підходу до оцінки строків процедури: з одного боку, суд має враховувати об'єктивні перешкоди, зумовлені воєнним станом, а з іншого – не допускати безмежного продовження провадження без реальної перспективи досягнення його мети.

У цьому контексті особливо важливим є принцип процесуальної економії. Учасники справи не повинні використовувати передбачені законом механізми оскарження виключно для блокування процедури.

На нашу думку, вирішення цієї проблеми потребує не стільки скорочення процесуальних гарантій, скільки запровадження ефективних механізмів протидії їх недобросовісному використанню та забезпечення належної процесуальної дисципліни учасників справи.

Таким чином, основною проблемою реалізації положень КУЗПБ є не відсутність нормативних механізмів, а складність їх практичного застосування та необхідність забезпечення їх реальної ефективності.

Практика Верховного Суду свідчить про поступове формування підходу, за якого суд у процедурах банкрутства та неплатоспроможності має забезпечувати не формальне дотримання процедурних правил, а реальний захист майнових інтересів кредиторів та законних інтересів боржника. Це проявляється, зокрема, у підходах до визначення спору про право, перевірки кредиторських вимог, оскарження фраздаторних

правочинів, забезпечення строковості процедур та оцінки добросовісності фізичної особи-боржника.

Для юридичних осіб найбільш актуальними проблемами залишаються перевірка реальності кредиторських вимог, протидія виведенню активів, ефективне оскарження фродаторних правочинів та скорочення необґрунтованої тривалості процедур.

Для фізичних осіб особливого значення набувають питання добросовісності боржника, достовірності декларації про майновий стан, виявлення прихованих активів та недопущення використання процедури неплатоспроможності виключно як механізму списання боргів.

На нашу думку, подальший розвиток законодавства і судової практики має базуватися на принципі ефективності процедури. Результатом провадження повинно бути не лише прийняття формально правильних судових рішень, а реальне відновлення активів боржника, максимально можливе задоволення вимог кредиторів та, якщо це економічно доцільно, збереження життєздатного бізнесу або забезпечення добросовісної фізичній особі можливості фінансової реабілітації.

Саме такий підхід дозволить перетворити КУЗПБ із системи процедурних правил на дієвий механізм врегулювання неплатоспроможності, який відповідає сучасним європейським стандартам та потребам української економіки.

Література:

1. Постанова Верховного Суду 20.03.2024 року у справі № 911/1005/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100456027> (дата звернення: 02.12.2025).

2. Постанова Верховного Суду від 26.05.2022 року у справі № 903/806/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100456027> (дата звернення: 02.12.2025).

3. Постанова Верховного Суду від 11.06.2025 року у справі № 902/560/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100456027> (дата звернення: 29.04.2025).

4. Гофельд Г.С. Фродаторний правочин: сутність і правове регулювання. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2024. № 2 (105). С. 18–25.

5. Постанова Верховного Суду від 22.05.2024 року у справі № 924/408/21(924/287/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100456027> (дата звернення: 02.12.2025).

6. Постанова Верховного Суду від 15.04.2025 року у справі № 913/355/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100456027> (дата звернення: 02.12.2025).